

לימוד הלכות מפשוטו של מקרא

פרק שני בסדרת 'הלכות היוצאות מן הפשט'

מתורתו של הרב יהודה קופרמן זצ"ל
מתוך הספרים – 'על מקומו של פשט' מ בשלימות התורה ובקדושתה' *

הקדמה: תפקידי הפשט

כפי שראינו במדור, הרב מיקד אותנו אל השאלה הרלוונטית ביותר בלימוד פשוטו של מקרא, והיא שאלת ה'מדוע'¹:

מדוע התורה התנסחה על פי פשוטה בשונה מהדרשה המקובלת?
שאלה יסודית זו, שימשה את הגר"א ובית מדרשו אחריו בפירושיהם לתורה, להוכיח כי אף למסר העולה מן הפשט קיימות משמעויות תורניות ולעיתים רבות אף הלכתיות.²

במאמרים שפורסמו כאן במדור, ראינו כמה דוגמאות מחודשות ל'תפקיד' הפשט. בסדרה זו בת שלושה פרקים, אנחנו בוחנים 'תפקיד' נוסף ומצוי יותר של פשוטו של מקרא, והוא, לימוד הלכות מפשט הכתוב. בפרק הקודם עסקנו בהלכות הנלמדות ישירות מפשוטו של מקרא, כאשר עדיין קיימת במקביל הלכה הנובעת מדרשת חז"ל על אותו פסוק, הבאנו לכך דוגמאות רבות. בפרק זה, השני בסדרה, נראה דוגמאות כיצד ניתן ללמוד הלכות ישירות מפשוטו של מקרא. והפעם בפסוקים שאין עליהם דרשה או התייחסות מפורשת של חז"ל.

* פרקים אלו נערכים מחדש עבור 'פשטות המתחדשים' על ידי העורך יה"ל, ועליו השגיאות.
¹ לעומת השאלה אשר עסקו בה בכל הדורות - שאלת ה'כיצד' - 'כיצד הדרשה יוצאת מהכתוב?'. ראה בפרק הפותח את הספר "פשט"מ" פרק המכונה 'שאלת הכיצד ושאלת המדוע'. וראה עוד במדור ה' פרק 5 'עיון בשני בתי מדרש בסוגית היחס בין הפשט והמדרש'.
² יסודות שעלו לאור שאלה זו מצויים במאמרי של הרב קופרמן הכנוסים בספרו 'פשוטו של מקרא – על מקומו של פשוטו של מקרא בשלימות התורה ובקדושתה', שם נתבאר מעשה אומן, כי נותן התורה העביר לנו מסרים נוספים דרך פשוטו של מקרא. דהיינו, במקביל לתפקיד הדרש קיים תפקיד לפשט, ובא ללמדנו לעיתים הלכה ולעיתים השקפה, במקביל לפירוש הנמסר מסיני ובא בדרשה.

הלכה דאורייתא במקביל למדרש

דוגמא א: דין יום או יומיים במכה עבדו בסיוף

בפרשת משפטים לאחר פרשות רוצח בשגגה ובזדון, נאמרה פרשה מחודשת העוסקת בדין הריגת עבד ביד אדוניו בשגגה:

וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אִמָּתוֹ בְּשֵׁבֶט וּמַת תַּחַת יָדוֹ נָקַם יָנָקָם.
אֵךְ אִם יוֹם אוֹ יוֹמִים יַעֲמֵד לֹא יָקָם כִּי כֶסֶף הוּא. (שמות כא, כ-כא)

דהיינו, היות ועבד [כנעני] הינו כספו של אדם, בעליו פטור כאשר הכהו בשבט ומת אחרי יותר מיממה מההכאה. הרמב"ם בהלכות רוצח (פ"ב הי"ד) מסייג עוד את ההלכה הזו, מדיוק בפשט הכתוב, וכך הוא כותב:

ייראה לי שהמכה את עבדו בסכין וסייף, או באבן ואגרופ וכיוצא בהן, ואמדהו למיתו ומת, אינו בדין יום או יומים, ואפילו מת לאחר שנה, נהרג עליו. לכך נאמר "בשבט" שלא נתנה לו תורה רשות להכותו אלא בשבט ומקל ורצועה וכיוצא בהן, לא הכיית רציחה:

הרמב"ם מקדים את המילים "ייראה לי", כי הלכה זו הוא למד בדעתו מהפסוקים, ולא נזכר כן בבבלי או בירושלמי או בשאר מסורת חכמינו [ראה הערה³]. וכן כתב בנו רבי אברהם בפירושו לתורה:

ולאבא מרי ז"ל הוכחה ממאמר 'בשבט' שאין רשות לאדון לייסר את עבדו אלא בשבט וכיוצא בו, לא ב'דבוס' וכיוצא בה שממית ומשחית, ביאר זה בהלכות רוצח ושמירת הנפש מן החיבור.

³ ראוי להעתיק כאן את אשר כתב הרמב"ם באגרת לרבי פנחס הדיין: "... גלה אותן חכמתך ודע שכל הדברים הסתם שבו תלמוד ערוך הוא בפירוש בבלי או בירושלמי או מספרא וספרי או משנה ערוכה או תוספתא, על אלו סמכתי ומהן חברתי. ודבר שהוא מתשובת הגאונים אומר בפירוש: הורו הגאונים, או תקנת אחרונים היא וכו' וכיוצא בזה. ודבר שהוא מפלפולי אומר בפירוש: יראה לי שהדבר כך וכך. או: אני אומר, מכאן אתה למד שהדבר כך וכך..." (קובץ תשובות הרמבם סי' ק"מ)

פסק זה של הרמב"ם שונה מפירושו הרמב"ן על התורה שם, שפירש זאת יותר על דרך 'דיבר הכתוב בהווה':

ואמר **בשבט** – בידיעה, כי דרך מושל ואדון להיות בידו שבט, והזהיר כי אף על פי שהוא שבט מוסר ואיננו מקל יד, ישמר ממנו ולא יכה בו אפילו העבד הכנעני מכה בלתי סרה.

בין 'דיבר הכתוב בהווה' של הרמב"ן לפסק ההלכה של הרמב"ם, עומדים דבריו של הרשב"ם:

בשבט – בדבר שאדם רגיל להכות את עבדו להוכיחו. אבל בחרב, לפי הפשט: אפילו לאחר יום או יומים, אם ימות, חייב מיתה, שאין זה דרך תוכיחה אלא דרך רציחה.

הרשב"ם מתחיל לכאורה עם דרך הרמב"ן, אך באמצע דבריו נוטה לשיטת הרמב"ם תוך שהוא מציין שזה 'לפי הפשט'. לשון זו מרמזת, כי לא בהכרח סבור זאת הרשב"ם להלכה⁴ כמו שסבר הרמב"ם. בעקבות הרמב"ם, מחדש בעל ה'אור החיים' גם הוא אליבא דהלכתא:

בשבט - כתב רמב"ם...

ולוי נראה שאומרו בשבט לומר שאם מעשיו מוכיחים כי ליסרו בשבט מוסר הוא שנתן ה' זכות יום אחד וכו', אבל אם מעשיו מוכיחים שמתכוין להורגו כגון שתוחב לו סכין בבטנו ובסימניו שזה מגיד שאינו מיסרו אלא ממיתו ומת אפילו אחר שנה חייב עליו.

המילה "בשבט" לימדה את הרמב"ם אודות **סוג הכלי** שפוטר את האדון, בעוד שרבי חיים בן עטר למד את **סוג הפעולה**. אלו ואלו דברי הלכה מתוך פשוטו של מקרא הם, ויש מקום לומר שהלכה כשניהם אע"פ שאין להם יסוד או זכר אצל חז"ל.

⁴ ראוי לציין שהחזקוני שלכאורה העתיק פירושו זה מהרשב"ם, השמיט מילים אלו - "לפי הפשט": "בשבט – בדבר שבני אדם רגילים להכות בו את העבד להוכיחו, לכך הבי"ת פתוחה, אבל אם הכהו בחרב אפילו אם עמד יום או יומים האדון חייב מיתה שאין זה תוכחה אלא דרך רציחה."

דוגמא ב: סתם מוכר עצמו לעבד עד היובל – שיטת הריטב"א

הברייתא בקידושין (יד:) מלמדת את ההבדלים בין מוכר עצמו לעבד (עברי) לבין מכרוהו ב"ד, אחד מההבדלים הוא:

תניא: המוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש, מכרוהו ב"ד אינו נמכר אלא לשש.

רגילים לפרש כי "יתר על שש" הוא רק כאשר מפרש זאת, כגון שנמכר מראש לעשר שנים. וכן כתב רש"י. אך מהריטב"א מבואר [וגם מובא במאירי 'לדעת קצת'], כי סתם מכירת עצמו היא עד היובל! כיוון שלא פורש בשום מקום בתורה שיעור שש שנים במוכר עצמו. ומבואר אף להפך:

וכי ימוך אֶחָיד עִמָּךְ וְנִמְכַּר לָךְ... כְּשֶׁכִּיר כְּתוּשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד שְׁנַת הַיָּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ.

הרי שנלמדה הלכה מפשוטו של מקרא, והיא, ש'סתם מכירה' של עבד עברי המוכר עצמו, היא עד היובל, אלא אם כן פורש אחרת.

דוגמא ג: לא תצא כצאת העבדים - הטור, ושו"ת מהר"י מבריינא

בריש פרשת משפטים במוכר את בתו לאמה, נאמר:

וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים.

הפירוש הידוע של יציאה זו המדוברת כאן, הוא כדרשת חכמינו ההולכת על יציאתה לחירות, שאין דינה שווה ליציאת עבדים כנענים, וכפירש"י:

לא תצא כצאת העבדים - כיציאת עבדים כנענים, שיוצאין בשן ועין. אבל זו לא תצא בשן ועין, אלא עובדת שש, או עד יובל, או עד סימנין.

אך רבי יעקב בן הרא"ש ('הטור') פירש על פי פשוטו וחדש הלכה נוספת, וז"ל:

אי נמי כפשטיה, לא תצא כצאת העבדים שלא ישלחנה בחוץ לעשות לו מלאכתו אלא תשמשנו בביתו:

בשו"ת מהר"י מברונא (סימן רמב) הביא דברים אלו הלכה למעשה, בתשובה לשאלה על מעסיק ששכר משרתת נערה, והיה שולח אותה אל השוק ובבתי הגויים

יחידית, והמשרתת טענה כי 'השכרתי לשרת כדרך המשרתות בבית ולא כדרך האנשים היוצאים בחוץ', ופסק לטובת טענתה ואף הוסיף כי יש איסור בדבר מהפסוק הנזכר:

ונראה לי דאף איסור יש בדבר שנאמר 'לא תצא כצאת העבדים'. וכתב בפירוש התורה לרבי יעקב בר אשר ז"ל, שנקרא נזיר, וזו לשונו: יש מפרשים שלא ישלחנה בחוץ לעשות מלאכתו אלא תשמשנו בבית, עכ"ל.

הנה שוב נמצאנו למדים הלכה מפשש"מ.

דוגמא ד: ויצאה חנם אין כסף – הלימוד החלכתי של החזקוני

בסוף סוגיית אמה העבריה נאמר "וַיֵּצֵאָה חֲנָם אֵין כֶּסֶף", ייתור לשון זה לכאורה אומר דרשני. החזקוני נוטל יתור זה ללמוד הלכה מחודשת – "אם חלתה בסוף שש ולא יכלה לצאת, והוא ממציא לה מזונות, אינה משלמת"⁵.

החזקוני מציין בסוף, כי הלכה זו מופיעה בירושלמי. אך צריך להדגיש כי כל המפרשים ראו את דברי הירושלמי על תקופת היותה אצלו בתוך שש שנים. הדברים של החזקוני הם מחודשים מאוד ביחסי אדון – אמה. הא ניהא לחייב אדון בטיפולה בתוך שש שנים, שהרי זה מתנאי עבודתה, כשם שצריך לפרנסה, ואולי אף מכלל "כי טוב לו עמך". אבל מהו הבסיס המשפטי לחייבו לפרנס את האמה לאחר שש השנים, רק משום שחלתה בסוף שש השנים?⁶

דוגמא ה: מה בין ששת ערי מקלט לערי הלויים – חרושי אחרונים

עתה נדגים מסוגיא שחז"ל עצמם כבר עסקו בה בהרחבה, וקבעו בה את גבולותיה. והנה אחרי כל זאת, באו האחרונים והרחיבו את הגבולות.

⁵ גם ראב"ע מביא דברים אלו בשם רס"ג: "אמר הגאון – מה טעם לומר 'אין כסף', אחר שאמר 'ויצאה חנם'? והוא השיב: כי אם חלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום. ולפי דעתי: אין צורך כי תוספת ביאור הוא, כדרך 'כי מת אתה ולא תחיה' (מלכים ב, כ, א)". ראוי לציין כי גם החזקוני מסיים: "ולפי פשוטו: אין כסף – יתור לשון הוא, כמו מת אתה ולא תחיה".

⁶ ומן התימה על החזקוני של ציין לספרי פרשת כי תצא (כא, יד) פסקא ריד בסוגית יפת תואר, ד"ה ושלחת: "בגט, כדברי רבי יונתן, ואם היתה חולה – ימתין לה עד שתבריא, קל וחומר לבנות ישראל שהן קדושות וטהורות". עכ"ל.

בסוגית ערי מקלט לימדונו חז"ל, שמלבד ששת ערי מקלט, גם ארבעים ושתיים ערי הלויים קולטות. נשאלת אפוא השאלה, מה בין קליטת ערי הלויים ובין קליטת שש ערי מקלט. בעקבות הדיון במסכת מכות מסכם הרמב"ם (הלכות רוצח פ"ח ה"י):

ומה הפרש יש בין ערי מקלט שהובדלו למקלט ובין שאר ערי הלויים? שערי מקלט קולטות בין לדעת בין שלא לדעת הואיל ונכנס בהן נקלט. ושאר ערי הלויים אינן קולטות אלא לדעת. ורוצח הדר בערי מקלט אינו נותן שכר ביתו. והדר בשאר ערי הלויים נותן שכר לבעל הבית.

כעת נראה כי כמה מבין גדולי האחרונים לא נרתעו לחדש עוד דינים בהבדל שבין שני סוגי ערי לויים אלו, וכל זה מתוך הבנתם הייחודית בפשוטם של מקראות.

א] בספר 'פנים יפות' (במדבר לה, יד ד"ה את שלוש הערים) כתב לחדש מתוך פשוטי המקראות אשר משתמע מהם שרק "שש ערי מקלט תהיינה לכם"? ! על כרחך, הוא מחדש, שמ"ב ערי לויים לא מיוחדות למקלט כאותן שש ערים, ולכן לדינא אין הלויים נדחים מפניהם כאשר אין מקום. וז"ל:

לעניות דעתי אין לדמות מ"ב ערי הלויים לו' ערי מקלט. כי ערי הלויים היו מיוחדות ללויים להיות שלהם - מוכרים לעולם וגואלים לעולם, אלא שהיה להם מעלה זו שהיו קולטות את הרוצח, אבל פשיטא שאין הלויים נדחים מעריהם מפני דירת הרוצח אם לא היה להם (לרוצחים) מקום לדור. לא מיבעיא למאן דאמר (מכות יג, א) שהיו מעלים שכר ללויים, אלא אפילו למ"ד שלא היו מעלים שכר ללויים, היינו אם היה להם מקום פנוי לדור, אע"פ שהיו הלויים יכולים להשכיר לשאר ישראל הם קודמים, אבל לכולי עלמא אין הלויים נדחים מפניהם, שלא היה המקום מיוחד לרוצחים. תדע: דבשש ערי מקלט כתיב "שש ערי מקלט תהיינה לכם" (במדבר לה, יא, יג) ... שהן היו מיוחדות למקלט, אלא שהיו הלויים דרים שם בשעה שאין שם רוצחים, אבל הרוצח דוחה את הלוי מפני שהוא מיוחד לרוצחים.

ב] גם הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק מציע ללמוד ממשמעות הפרשה חידוש הלכתי נוסף. והוא, שכאשר אין העיר שייכת לבני לוי, היא אינה קולטת את הרוצחים. וזה לשונו:

יתכן דאמרו בסוטה (מח, ב) שמשחרב מקדש ראשון בטלו ערי מגרש ללויים (ופסקו אורים ותומים). ואם כן, אז לא היו בבית שני שייכים ללויים הערים שלהם. ואז לפי דעתי לא קלטו רק השש הערים בלבד. שמה שקולטים הערי מקלט, נראה

דאינו אלא דוקא אם הן מחנה לוי'... ואף ערי מקלט יהיו ערי לוי', אמנם המ"ב עיר, כיון שלא ניתנו בבית שני ללויים, לא היו קולטים רק השש בלבד, שקליטת המ"ב עיר ילפינן (פסוק ו) "ועליהן תתנו ארבעים ושתיים עיר" (מכות י, יא). וכל זה כשהן של לויים, אבל לא כשהן של ישראל. לכן בשש ערים הללו אמר (פסוק יג) "שש ערי מקלט תהיינה לכם", פירוש, אף שהן שלכם ולא של לויים.

ועוד לא יבש הדיו בחידוש הלכתי הסטורי זה, ועוד ידו של רמ"ש מושכת בקולמוס לחדש לנו באותה סוגיא עוד הלכה מתוך פשוטו של מקרא, והפעם בסוגית מדעת או שלא מדעת בקליטת ערים אלה. וזה לשונו:

עוד יראה לי, דהשש ערי מקלט קלטו אע"פ שבא שם הרוצח שלא לדעת, ושלא להציל את עצמו, כדאמרו בגמרא (מכות י, א), זה דוקא בישראל, לכן אמר (פסוק יג) "שש ערי מקלט תהיינו לכם", אבל בגר תושב, רק אם בא לשם להימלט על נפשו, וכן אמר (פסוק טו) "לבני ישראל ולגר ולתושב (בתוכם תהיינה שש הערים האלה למקלט)" במכוון מדעת דוקא, שבא להימלט נפשו.

בית מדרשו של ה'משך חכמה'

אחר שנכנסנו לבית מדרשו של ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, נלך בעקבותיו לטעום את טעמו המיוחד בחידוש הלכות מתוך פשוטו של מקרא, תוך כדי כך שהוא עצמו מודיע לנו שהוא מודע לחידוש שבשיטתו, בכתבו "ואמינא דבר חדש מאוד" (במדבר כט, יד-טז⁷), או בפשטות "וזה דין חדש" (במדבר יח, כו⁸). האמת היא, שראוי להקדיש לכך פרקים בפני עצמם כפי שעשה הרב קופרמן במאמרו וספריו ובהדרת כתבי ה'משך חכמה', אך לעת עתה נסתפק בדוגמאות בודדות, ומספר חידושים אלו, יהיו בבחינת דבר שהיה בכלל הבא ללמד על הכלל כולו.

כמו כן, נציין כי אנו רואים כאן ב"משך חכמה" נציג בלבד של כל אותם גדולי האחרונים אשר גילו לנו הלכות חדשות מתוך פשוטו של מקרא. אחרונים כגון: הנצי"ב, בעל הכתב והקבלה, בעל אור החיים הקדוש, בעל רביד הזהב ועוד.

⁷ ד"ה ומנחתם וכו' מלבד עולת וכו' ונסכה. שם חידש ה'משך חכמה' בענין היוצא מן הכלל בקרבנות חג הסוכות, בהם עולה קודמת לחטאת (שלא כמו בכל התורה כולה שהחטאת קודמת לעולה - פרט לקרבן שגגת עבודה זרה). רבינו מחדש שיוצא. מן הכלל זה נוהג רק אם המנחות והנסכים באים יחד עם העולה כמשפטם.

⁸ ד"ה והרמותם ממנו. שם מחדש ("ולולא דמסתפינא") שאין מפרישים מפירות חו"ל שנכנסו לארץ על פירות הארץ, אע"פ שאותם פירות חו"ל חייבים במעשר בהגיעם ארצה.

א] בסוגית נדרים (במדבר ל, ג) פושט ה'משך חכמה' את חקירתו של הר"ן אשר מסתפק: "ומספקא לי, מאן דמעל בקונמות, אי מישתרי ההוא קונם לבתר דמעיל, כמו הקדש שיוצא לחולין". ומכריע רמ"ש ש"לא נפקע על ידי המעילה", את ההכרעה הוא מבסס על פשוטו של הפסוק, כפי שהוא מפרש: "לא יחל דברו", ואם חילל את דברו, בכל זאת - "ככל היוצא מפיו יעשה".

ב] את הספק של בעלי התוספות במסכת בבא קמא (מח, א סוף ד"ה אע"ג) בחופר בור ברשות אחר, אשר מציעים (ונשארים בצריך עיון) ש'אפילו אם חפרו אדם דבר חיובא הוא, חייב בעל החצר בנזקי בור, ועליו למלאו, והחופר משלם. בנזקי החצר', מכריע רמ"ש מדייק בפסוק ש"בעל הבור" כולל גם בעל החצר שידע על הבור ועליו היה מוטל למלאו.

ג] בסוגית קרבן פסח (שמות יב, מו-מז ד"ה "ועצם לא תשברו בו, כל עדת ישראל יעשו אותו") מחדש רמ"ש שפסוק מז מוסב על הסיפא של פסוק מז, כך שהכתוב מלמד שאפילו אם "כל עדת ישראל" נמנים על קרבן פסח אחד, כך שאין אפשרות לחלק לכל אחד כזית, בכל זאת "עצם לא תשברו בו".

ד] בסוגית פרה אדומה (במדבר יט, ז ד"ה "וכבס בגדיו ואחר יבא אל המחנה") מחדש רמ"ש מזה שלא כתוב "ואחר יבא (הכהן) אל המחנה", כי אע"פ שצריכים כהן ובגדי כהונה בשריפת הפרה ושחיטתה, מכל מקום מותר לעשות על ידי בעל מום.

ה] בסוגית קרבנות המוספים של קרבן פסח (במדבר כח, טז-יז ד"ה "ובחודש הראשון ובחמשה עשר לחודש הזה") מדייק רמ"ש מזה שלא כתוב "ובחמשה עשר לחודש הראשון", שהתורה באה ללמד כי כאשר כל בני ישראל לא הביאו קרבן פסח ראשון" ומביאים כולם בפסח שני, אז חוגגים את חג המצות שבעת ימים, ולא ליל ט"ו בלבד כדין יחיד שנדחה לפסח שני.

ו] רמ"ש מוכן לתרץ מתוך פשוטו של מקרא את מה שהגמרא השאירה ב'קשיא'!⁹ בסוגית שה דאבידה (דברים כב, א), שלשיטת הגמרא "לדברי הכל קשיא", מחדש רמ"ש כי המלים אינן מיותרות. החידוש הנלמד ממלים אלה הוא שאע"פ שאסור לגדל בהמה דקה וראינו בארץ ישראל, בכל זאת אם מצא שה אבוד חייב להחזיר אותו מדין השבת אבידה.

⁹ כידוע, ההבדל בין 'קשיא' לבין 'תויבתא' הוא בכך שלראשונה יש תשובה.

[ז] בדין "ונמכר בגניבתו", מפנה ה'משך חכמה' את תשומת לבנו לכך כי בתחילת סוגית המחותר (שמות כב, א) כתוב "אם במחותר ימצא הגנב", ושם (פסוק ב) "ונמכר בגניבתו". ואילו בסוף הסוגיא העוסקת בתשלומי כפל כתוב (שם פסוק ג) "אם המצא תמצא בידו הגניבה שניים ישלם". מכאן מסיק רמ"ש על פי עומק פשוטו של מקרא שיש כאן 'שני דינים' - הדין של "ונמכר בגניבתו" תופס כאשר מצאנו את הגנב, ואילו הדין של "שניים ישלם" תופס גם כאשר לא מצאנו את הגנב אלא מצאנו את הגניבה!¹⁰ הא כיצד? כאשר הגנב בא אל רשות הגנב ומשם גנב, זהו דין של "ימצא הגנב", ואז ורק אז חל הדין של "ונמכר בגניבתו", במקרה ואין לו לשלם את הגניבה", אבל אם לא מצאנו את הגנב, כלומר, שהגניבה הגיעה לרשותו של הגנב, אשר שם עשה בה מעשה גניבה, אז תופס הדין של כפל ("שניים ישלם") שהוא הדין הכללי של כל גנב. במקרה כזה, אם אין לו לשלם את הקרן", אין מוכרים אותו בגניבתו¹⁰.

גבולות מלאכה זו

כל הספרות העניפה של גדולי האחרונים, אשר יצאו בעקבות האריות שבחבורת הראשונים, היא חלק בלתי נפרד מספרות "הפשטות המתחדשים"¹¹. הנה אם כן, היד נטויה לדלות מעומק פשוטו של מקרא הלכות מחייבות מדאורייתא¹². נשאר לנו כעת לברר מהם הגבולות (אם בכלל) למלאכת הקודש הזאת של לימוד מפי הגבורה באמצעות פשוטו של מקרא.

מדברי ה'משך חכמה' בדרך אגב, מצאנו את נוסחת הגבולות. בדוגמא האחרונה שהבאנו ממנו, הוא מסיים בדברים האלו:

"כן נראה לי לפרש פשט המקרא, ואין סתירה לזה מדברי רז"ל¹³".

¹⁰ עיין שם בדבריו בפרשת משפטים, ועיין בביאור הרחב במהדורת הרב קופרמן. ¹¹ כלשון הרשב"ם ריש פרשת וישב. חבל שפרשנים בני ימינו מייחסים מונח - מושג זה רק לפירושים הבנויים על מימצאים ארכיאולוגיים וכדו'. מתעלמים הם מכל בית המדרש המיוצג כאן, וכן מבית המדרש של הכתב והקבלה, המלבי"ם ועוד, אשר מרוב חסידותם להגן על דברי חז"ל, חידשו לנו מושגים חדשים שלא שערום אבותינו, בלשון, בתחביר, בדקדוק ועוד. חידושי לשון אלה תרמו תרומה ייחודית לחקר לשון הקודש, וראויים לעלות על שולחן מלכים. ועיין בהרחבה בספר 'פשוטו של מקרא' מדור ד פרק ב בביאור דברי הרשב"ם ריש פרשת וישב.

¹² טרם מצאנו בספרות הזאת לימוד של מצוה חדשה בכיכול במסגרת תרי"ג. כל הלימודים שדוגמאותיהם הובאו לעיל הינם פרטים במסגרת מצוה קיימת (אמנם דאורייתא). ושמא זאת הסבה שבעל הכתב והקבלה הסתייג כפי שהסתייג מחידושו של הרנ"ב בענין "וכתב לו את משנה התורה" (עיין בפרק הקודם).

¹³ וסביר להניח כי בזה ייכלל גם מה שמקובל אצלנו מגדולי הפוסקים הר"ף, הרמב"ם והרא"ש.

הרי נמצא הגדר והגבול לחידושי בית מדרשו של הפשט בלימוד תורה על טהרת הקודש - שאין החידוש סותר את המקובל אצלנו מחז"ל.

גם רבינו חיים בן עטר בעל ה'אור החיים' ניסח במלים דומות את הגבולות המחייבים את הפרשן, וכך לשונו ריש פרשת בראשית:

דע כי הרשות נתונה לפרש משמעות הכתובים בנתיבות העיון וישוב הדעת, הגם שקדמונו ראשונים וישבו באופן אחר, כי 'שבעים פנים לתורה', ואין אנו מוזהרים שלא לנטות מדברי הראשונים אלא בפירושים שישתנה הדין לפיהם. ולזה תמצא שהאמוראים אין כח בהם לחלוק על התנאים במשפטי ה'. אבל בישוב הכתובים ובמשמעותם מצינו להם בכמה מקומות שיפרשו בענין אחר.

עד כאן לשון הזהב של בעל אור החיים על התורה. והנה נוסף על קביעתו הנ"ל, מצינו שהניח יסוד חשוב זה כבר בהקדמתו לפירושו לתורה, וזה לשונו:

ולפעמים אמשך בקסת הסופר בפשטי הכתובים בדרך משונה (= שונה) מדרשת חז"ל. וכבר גיליתי דעתי שאין אני חולק ח"ו על הראשונים אפילו כמלוא הנימא, אלא שהרשות נתונה לדורשי תורה לעבדה ולזרעה 'אור זרוע לצדיק' (תהלים צו, יא). וארץ החיים מעלת פירות ל"כל זרע זרוע אשר יזרע" בה בעלה בן תורה¹⁴. רק לדבר הלכה – אל אשר יהיה שמה הרוח אשר תכנו הראשונים, אחריהם לא ישנו¹⁵. גם שלא לבדות מדעת אנוש דברים חדשים אשר לא שערום נוהל התורה מפה אל פה, אלא על פי הקדמותיהם אשר קבלו דלי מדלי אשר דלה לנו 'איש האלקים' (דברים לג, א). מהם יקחו הקדמותיהם¹⁶ בני תורה לעמול ולעשות מסילת הכתובים, ואורח ודרך ושביל ונתיב, ולהכניס בכתובים דברים שנאמרו בעל פה".

¹⁴ כלומר, כל בן תורה יכול לזרוע את זרעו באדמת התורה, משם להוציא את הפירות המיוחדים שלו.

¹⁵ וכן ראה בדבריו לבראשית מו, ז. וזה לשונו:

"ולא יקשה בעיניך שיהיה פירושנו הפך דברי חז"ל, כי כבר הודעתך כי בפשטי התורה שאין הלכה יוצאת מהם, רשות נתונה לתלמיד ותיק לחדש, ועליהם נאמר (שיר השירים ה, טז) 'חכו ממתקים וכולו מחמדים'".

¹⁶ כלומר, היסודות אשר מהם אי אפשר לסטות.